

EKSEGESE EN PREDIKING

J. P. OBERHOLZER

Die Teologiese Fakulteit aan die Universiteit van Pretoria is deur sy kerklike binding gerig op die opleiding van dienaars van die goddelike woord. Hier word nie teologie in akademiese afsondering beoefen nie, maar teologie ten dienste van die lewe en werk van die kerk. Die verband tussen eksegeese en prediking hoef daarom nie geregverdig te word nie. In die Formulier om die Dienaars van die Goddelike Woord te bevestig, word die verband as vanselfsprekend beskou, soos uit die volgende aanhalings blyk:

„Die weiding waarmee hierdie skape versorg moet word, is niks anders nie as die verkondiging van die goddelike Woord . . . Dieselfde Woord van God is ook die staf waarmee hierdie kudde gelei en geregeer word.”

As eerste taak van die herders word daarom gesien:

„dat hulle die Woord van die Here, deur die Skrifte van die profete en apostels geopenbaar, grondig en opreg aan hulle gemeentes moet verkondig en dit moet toepas, sowel in die algemeen as in die besonder, tot nut van die toehoorders, deur te onderrig, te vermaan, te vertrou en te bestraf, volgens die behoefte van elkeen.”

In die vermaning aan die gemeente word die gemeente op die hart gedruk:

„Neem dan die woord aan wat hy u volgens die Heilige Skrif sal verkondig, nie as die woord van mense nie, maar soos dit waarlik is, as die Woord van God.”

En in die formuliergebed word hierdie saak weer gestel:

„Ons bid U, wil hom deur u Gees hoe langer hoe meer bekwaam maak vir die diens waarvoor U hom bestem en geroep het, deur sy verstand te open om u Heilige Skrif te verstaan en hom woorde te gee tot opening van sy mond, sodat hy met vrymoedigheid die verborgenhede van die Evangelie kan openbaar maak en uitdeel.”

Die verstaan van die Heilige Skrif, die grondige en opregte verkondiging van die Woord van die Here wat deur die Heilige Skrif geopenbaar word, die openbaarmaking van die verborgenhede van die evangelie — dit alles roep om eksegeese. Eksegeese is immers niks anders nie as die vasstelling van wat die H. Skrif sê. 'n Ver-

kondiging wat nie kom van 'n grondige en noukeurige luister na die H. Skrif nie, is eie woord, mensewoord, wat die skape nie versorg nie, maar uitmekaarjaag of laat hongerly.

Om dit te sê, is so 'n gemeenplaas dat dit nie gesê behoort te word nie, veral nie voor die alumni van 'n fakulteit wat gedurende sy hele bestaan uitgegaan het van die gedagte dat die eksegeet en uitlegger, die wetenskaplike teoloog en predikant, een en dieselfde persoon moet wees nie. Dat dit tog gesê word — daar is redes voor. Die verkryging van die B.D.-graad en die toetrede tot die diens van die Woord beteken nog soms die afskeid van die Hebreeuse en Griekse Testamente en 'n naartige soek na „preekstof“.

Namate die eie worsteling met die teks en sy verborgenhede verminder, verminder ook die kritiese vermoë om kommentare, postilles en preekbundels met oorleg te gebruik en word dit 'n ploeg met 'n kalf wat op 'n ander bodem geteel en getoog is. Of die prediking ontaard in 'n standpuntstelling teen politieke en godsdienstige strominge, 'n moralistiese beroep vol algemeenhede, 'n woordryke vulling van 'n stukkie tyd wat nie stig nie maar inteendeel ontstig of verveel. Eksegese is die vasstelling van wat die H. Skrif sê. Prediking is die verkondiging van die Woord van God volgens die Heilige Skrif. Eksegese is nie prediking nie. Die beweging van die eksegese af na die prediking toe is 'n beweging van die tyd en situasie van die Bybelteks af na die tyd en situasie toe waarin die prediking geskied. Die grondige en opregte verkondiging en toepassing van die Woord wat deur die Skrif geopenbaar word, bring die Woord na die hede van prediker en toehoorders toe, sodat daardie Woord nou onderrig en vermaan, vertroos en bestraf. Uit die eksegese sal dus die toepassing of uitleg volg, en dit sal die uitleg wees wat die materiaal vir die prediking sal verskaf. Miskien kan ons as voorbeeld neem die geval van Filippus wat by 'n Skrifwoord begin het en Jesus as blye boodskap aan die amptenaar verkondig het. (Hand 8³⁵). Ons kan ook dink aan die opgestane Heer self wat by Moses en al die profete begin en vir die dissipels die sake wat op Hom betrekking het in al die Skrifte, uitleg (Luk. 24²⁷). In albei gevalle is by die teks begin, maar uitleg en prediking het pas Jesus Christus as inhoud van die Woord by die hoorder gebring. Ons gebruik die woord eksegese hier dus in meer beperkte sin as dié arbeid waardeur die teks ondersoek word binne sy konteks om vas te stel wat die betrokke teks wou sê in die tyd en omstandighede van sy ontstaan en in sy nageskiedenis binne die Skrif. Daar is maar een toelaatbare metode om vas te stel wat die teks sê en dit is die grammaties-historiese metode. In 'n reformatoriese kerk is dit 'n vanselfsprekende saak. Daarvoor het ons Hebreeus en Grieks geleer.

Die grammaties-historiese teksondersoek het reeds 'n lang geskiedenis, 'n geskiedenis wat by terugblik in baie stadia minder verheffend was. Elke geestesstroming van die tyd van die Reformasie af het hom in die eksegeese laat geld, sodat dit moontlik is om 'n goedgegedokumenteerde geskiedenis van die filosofie te skrywe aan die hand van vakwetenskaplike werke op gebied van die Bybelwetenskap. Ten spyte van hierdie geskiedenis bly die grammaties-historiese eksegeese 'n onontwykbare verpligting. Om by die ganse opbrengs van die eksegetiese arbeid van die laaste vier eeue verby te gaan na 'n direkte aansluiting by die Reformatoriese skrifuitleg, is nie 'n verantwoordelike moontlikheid nie. Die kommentare van Luther en Calvyn is van groot waarde vir die kerkhistorikus, maar van minder direkte waarde vir die eksegeet. In die metodiek van die eksegeese word vandag rekening gehou met die gekompliseerde opbrengs van die geskiedenis van die vak. Metodes wat aanvanklik met 'n alleenaanspraak gekom het ter verdringing van alle vorige metodes, neem vandag hulle plek in naas ander as middele om 'n teks tot spreke te bring. As noodsaaklike voorarbeid geld nog steeds die **tekskritiek**, die vlak waarop deur analities-kritiese studie van die oorgelewerde teksgestaltes gesoek word na die mees betroubare vorm van die oorspronklike Bybelteks. Groter nugterheid en nederigheid het hier gelei tot 'n veel positiewer houding teenoor die Massoretiese teks. 'n Vergelyking van die kritiese apparaat van BHS met die van BHK maak dit meteens duidelik. Die grootste waarde van die Qumranmss. vir die O.T. wetenskap lê juis op gebied van die tekskritiek. Die eksegeese begin egter pas eers nadat die teksvorm vasgestel is.

As eerste stap geld nog steeds die **literêre kritiek**, die vlak waarop die kleiner of groter geskrewe kompleks analities ondersoek word met die oog op literêre eenheid en samehang. Die literêre kritiek het vir groot winste gesorg. Daarsonder sou die bestaan en eie aard van groot wetskorpora soos die Verbondsboek en die Heiligheidswet, groot geskiedeniswerke soos die Deuteronomistiese en Kronistiese geskiednisse, en die meervoudige profetiese komposisie van die Jesajaboek — om maar enkele voorbeelde te noem — nie herken gewees het nie. Die literêre kritiek het ook vir groot eksesse gesorg, veral in die Pentateugkritiek. Dat ook hier 'n herbesinning gekom het, is grotendeels die gevolg van 'n beter insae in die Oud-Oosterse karakter van die O.T. 'n Voorbeeld van 'n verfrissend nuwe benadering is die Genesis-kommentaar van A. van Selms, besonderlik sy hantering van die Sondvloedvertelling.

Die literêre kritiek word bowendien dikwels getemper deur die **oorleweringshistoriese ondersoek**, wat doeblette, meervoudige oorleweringe, spanninge en oneffenhede in 'n literêre kompleks langs 'n ander weg verklaar. Die oorleweringshistoriese ondersoek gryp

naamlik terug na 'n moontlike mondelingse oorlewering van die stof voordat dit op skrif gestel is. Dit werk analities van die geskrewe teks af terug in die wete dat 'n groot deel van die O.T. materiaal vir 'n korter of langer tyd mondelings deurgegee is, en dat in hierdie mondelingse stadium die Sitz im Leben van die stof kon verander het, die stof in verskillende situasies kon gegroei het deur die opname van oorspronklik selfstandige oorleweringe, dieselfde motiewe in verskillende oorleweringe 'n tuiste kon gevind het, ens. Vanuit hierdie ondersoek na die vroegste mondelingse stadium van 'n oorleweringseenheid, probeer die oorleweringshistoriese ondersoek sy weg terug vind na die geskrewe kompleks. Die werk van Alt, Von Rad en Noth op gebied van die wetgewing en die ouer verhalende literatuur van die O.T. d.m.v. die oorleweringshistoriese metode het verrassende resultate gelewer. Langs hierdie weg het die voorgeskiedenis van die groot heilshistoriese tema's van Aartsvaders, verlossing uit Egipte, tog deur die woetyn en besetting van die land byvoorbeeld in reliëf gekom. Veel van wat deur die oorleweringshistoriese ondersoek opgelewer is, is egter omstrede, van die bestaan van die amfikteonie wat deur Noth, tot die kleinste historiese credo wat deur Von Rad geprojekteer is.

Wat die oorleweringshistoriese ondersoek ten opsigte van die mondelingse oorlewering probeer doen, doen die **redaksiegeskiedenis** op gebied van die skriftelike oorlewering. Op hierdie vlak word daarmee rekening gehou dat outeurs in die Bybel dikwels nie skepend nie maar samevattend en ordenend opgetree het. Tegelyk is dikwels in die skrifwording van voorheen mondelings-oorgelewerde stof bepaalde tema's oorheersend gemaak en is deur selektering en verklaring die mondelingse korpus van 'n nuwe Sitz im Leben voorsien. Die redaksiegeskiedenis het met Von Rad se monumentale werk oor die Heksateug, Noth se werk oor die deuteronomistiese en kronistiese geskiednisse en oor die Pentateug en met Mowinckel se werk oor die profete waardevolle bydraes tot die eksegetiese gedoen. Beginnende by die geskrewe teks, kan ons dus langs die weg van die literêre kritiek, oorlewering- en redaksiegeskiedenis heelwat te wete kom van die gedagtewêreld en geestesgeskiedenis waaraan die teks in sy huidige vorm gestalte gee.

In die aanvaarde werkmotodiek van die eksegetiese is daar egter nog twee benaderingswyses wat op elke stadium van die ondersoek tot gelding gebring behoort te word. Dit is naamlik die ondersoek na die stylvorm en na die tradisionele elemente in die stof.

Die **vormkritiek** stel eerstens die vorm en tuiste van 'n gesproke of geskrewe eehheid vas, en vra ook na die historiese gang van die stylvorm. Hierdie metode sluit aan by die algemene verskynsel dat taalgebruik in enerses situasies enerses geïkoneerde vorme aanneem en

dat daar dikwels korrelasie tussen vorm en inhoud is. 'n Mens hoef maar slegs te dink aan die ingrypende vernuwing wat die psalmeksegese ondergaan het om te besef dat die vormkritiek tot 'n waardevolle eksegetiese metode ontwikkel het. Ook hier was eksesse, veral soos Mowinckel dit ontwikkel het met sy kultusfunksionele metode in die ondersoek van die psalms. Die legitimititeit en noodsaak van die vormkritiese en vormhistoriese arbeidswyse word egter nie verminder deur dergelike eksesse nie.

Die tradisiegeskiedenis spits hom toe op die vormende bydrae wat deur tradisies tot die gestalte van 'n teks gemaak is. Dit gaan uit van die verskynsel dat tradisionele elemente uit die geestesgeskiedenis in verskillende tye en verskillende literêre situasies te voorskyn tree sonder dat daar van literêre verwantskap of afhanklikheid sprake is. Die tradisiegeskiedenis kan dus deur sintese lig werp op teologiese strominge en gedagtewêreldes wat origins nie eksplisiet herkenbaar sou gewees het nie. Die werk van wyle ons oudkollega B. J. van der Merwe oor die Pentateugtradisies in Deuterokjesaja is 'n goeie voorbeeld van hierdie werkwyse. Ons het in die tradisie-historiese ondersoek dus 'n uitgebreider metodiese aanwending van wat in die letterkundige studie bekend staan as literêre verwysing. Met hierdie metode word 'n teks teen die agtergrond van 'n voorafgaande geestesontwikkeling in reliëf gebring en word die polemiese uitspraak teen 'n tradisie veel beter begryp.

So is daar dan meer as een benadering tot 'n teks, en in die aanwending van alle toepaslike metodes kom ons uiteindelik tot die vraag: Wat staan daar? Die resultate van al die genoemde metodes word byeengebring en verwerk met behulp van geografiese en historiese verklarings, deurvorsing van die aard en funksie van realia, inagneming van die inhoud en geskiedenis van begrippe en die godsdienshistoriese oorsprong en ontwikkeling van voorstellings. Langs hierdie moeisame weg probeer ons vasstel wat daar staan en in watter situasie dit staan. Die konteks van die Bybelse uitspraak bestaan in steeds groter konsentriese sirkels, waarvan die grootste die Heilige Skrif as geheel is. Ons is nie klaar met die eksegese van 'n teks voordat ons die besondere plek, funksie en inhoud van die teks binne die situasie van die hele Skrif gesien het nie. 'n Teks het nie net 'n voorgeskiedenis nie maar ook 'n nageskiedenis.

Soos wat hyself gevorm kan wees deur tradisionele elemente en die skriftelike neerslag van 'n lang oorgelewerde mondelinge korpus kan wees, so kan hy op sy beurt 'n geskiedenis van oorelewering en aanwending ondergaan wat hom in 'n nuwe tuiste stel of hom 'n ander uitspraak laat maak as wat sy oorspronklike bedoeling was. Hierdie verskynsel het tot nou toe min aandag in die

eksegetiese arbeid ontvang. Tog is dit binne die groter kontekstuele behandeling onontbeerlik. Soos dit op die N.T. Eksegese se weg lê om hom steeds bewus te bly van die herkoms van begrippe en samehange en hom te vergewis van die oorsprong en gang van 'n Skrifbewys of aanhaling, so lê dit op die weg van die O.T. Eksegese om die nageskiedenis van 'n teks te volg tot in die N.T. Hier kom naas die geesteshistoriese ook die fisiese verloop van die intertestamentêre tyd, die deurbraak van die Griekse wêreld in die Oud-Oosterse en die vroegste vertalings van die O.T. in die spel. 'n Mens hoef maar slegs te dink aan die veelvuldige aanwending wat die uitspraak in Ps. 2⁷ in verbinding met ander uitsprake, in sy geheel of in een van sy onderdele, in die N.T. gevind het om te beseef wat die groter kontekstuele behandeling van die eksegeet eis.

Hier verkeer ons reeds in die brandpunt van die eksegeet se nood en ellende. Ook die vraagstuk van die verhouding tussen Ou en Nuwe Testament lê op die terrein van die grammaties-historiese eksegese. Die historiese en organiese samehang van die twee testamente is so veelsydig dat elke poging om dit tuis te bring onder 'n oorkoepelende skema iets afdoen aan die openheid vir die openbaring van die Woord van God. Alleen deur grondige en eerlike eksegese van elke Bybelse uitspraak in sy samehang met alle ander Bybelse uitsprake kan ons deurdring na die weiding waarmee die skape van God versorg en regeer moet word.

Die teologie is resultaat van die eksegese, sistematies georden volgens die riglyne wat deur sy inhoud daargestel word. Die behandeling van 'n teks in sy voorgeskiedenis, hede en nageskiedenis binne die volk konteks van Ou en Nuwe Testament is dus teologiese arbeid. In hierdie sin het die benaming „teologiese eksegese“ sy reg, mits dit nie as afsonderlike metode naas ander geskou word nie. Dit was ook nie die bedoeling van die man wat met die aandrang op teologiese eksegese die O.T. wetenskap tot besinning geroep het nie: „Ek verstaan daaronder 'n uitleg en verklaring van die geskrifte van die Ou en Nuwe Testament as profeties-apostoliese geskrifte, as 'n uitleg en verklaring wat die vraag voor oë het wat aan die profete en apostels gestel moet word: In hoeverre word in hierdie teks van ons getuienis van Gods Woord gegee? Teologiese eksegese is 'n eksegese wat geskied onder 'n ten volle bepaalde voorveronderstelling, nl. eerstens dat die leser van Ou en Nuwe Testament onthou dat die kerk in hierdie boek tot nou toe Gods Woord gehoor het; en tweedens dat hierdie leser of navorser in hierdie boek lees met die verwagting dat ook hyself hier vir sy tyd weer die Woord van God sal hoor.”

Hier loop die weë uitmekaar. Die voorveronderstelling waarvan Barth praat, omvat 'n tradisie en 'n verwagting. Die tradisie is dié van die kerk se omgang met die Skrif, deels verantwoord in

belydenisskrifte en leeruitsprake, deels in die geskiedenis van die prediking, deels in die hermeneutiese erfenis wat deur individue nagelaat is. Die verwagting is dat die leser en navorser op een of ander wyse deur God aangespreek sal word binne sy eie situasie en tyd. Wat die tradisie betref — dié is 'n feitlike gegewenheid waarvan die teoloog-predikant hom nie kan ontworstel nie. Hy sou hoogstens téén die kerklike tradisie kon kies ten gunste van 'n ander tradisie, maar dit sou hom nie losmaak van 'n tradisionele voorveronderstelling nie.

Eksegese is vasstelling van wat die Skrif sê. Teen die agtergrond van die tradisie is hierdie arbeid egter eerder 'n herwaardering van 'n vorige ondersoek — 'n poging om deur verdere ondersoek 'n bestaande indruk te verfris, te verdiep of te hersien. Daarby vorm die resultaat van die vroeëre eksegese dan die hipotese wat deur objektiewe eksegese in hiérdie tyd bevestig, gewysig of sonder ondersteuning van 'n bepaalde teks gelaat word.²⁾

Die objektiwiteit is hier nie 'n absolute eis nie, maar 'n beroep op die eksegeet om hom na die beste van sy vermoë beskikbaar te stel vir beïnvloeding deur die vorm en inhoud van die geskrewe teks binne sy volk konteks. Die aanspraak dat 'n bepaalde metodeleer die eksegeet kan weerhou van onbewuste of bewuste voorveronderstellings het in die verlede steeds misluk, en daar is tot hede geen teken dat die verloop van die geskiedenis gewysig sal word nie. 'n Voorveronderstelling wat byvoorbaat die eksegese tot 'n oorbodige onderneming wil maak, is egter gevaarlik vir teologie en kerk.

Die verwagting waarmee die Christen-teoloog sy eksegetiese navorsing doen, nl. dat hyself vir sy tyd die Woord van God sal hoor, is en bly 'n verwagting, 'n vaste vertrouwe in 'n onsienlike en onomskryfbare saak. Die verhouding tussen Gods selfopenbaring, sy geskrewe woord en die lewende krag van dié woord in elke eeu, is onnaspeurlik. Die eksegese is daarom juis nie 'n werkwyse wat deur metodiese dissipline tot die openbaring van God kan deurdring nie. Ons kan vasstel wat die Bybel sê, maar ons kom nooit klaar met dié taak nie. Wat God deur die Bybel vir ons wil sê, dit sê Hy.

Ook tussen prediking en openbaring is daar 'n onomskryfbare verhouding. Die gepredikte Woord wat geloof wek, is Gods Woord en nie die produk van 'n metodeleer nie. Dit ontslaan ons egter nie van die opdrag tot prediking nie en ook nie van die eis dat die prediking sy materiaal sal ontvang uit die resultate van wetenskaplik verantwoorde eksegetiese arbeid nie.

Soos dit hier gestel is, is eksegese nie die verklaring van enkele tekste of perikope nie, maar wel die verklaring van sulke tekste of perikope binne die konteks van die hele Heilige Skrif.

Eksegese is dus 'n omvattende arbeid en 'n lewenstaak vir die prediker. Eksegese vorm hom as 'n herder wat die weiding ken en weet waarheen om die skape te lei vir voeding. Of om 'n beeld uit die landbou te gebruik — eksegese is die ploeg en plant, die versorging van die graan tot dit ryp word. Prediking is die aanbieding van die brood wat uit die meel van die ryp graan voorberei is.

Die prediker wat elke week opnuut moet begin ploeg, sal nie verder kom as om klippe in plaas van brood aan te bied nie.

Tussen die eksegese en die prediking staan die uitleg of toepassing, wat die resultate van die eksegese in die gesproke, aansprekende woord moet omsit. Die preek is 'n selfstandige gattung, met 'n eie Sitz im Leben. Dit kom voort uit 'n gegrepenheid en dit is gerig op 'n gegrepenheid. „Die prediker staan as getuie persoonlik in direkte verhouding tot die in die Bybel verkondigde saak en praat vanuit hierdie onmiddellike verbondenheid en in eenheid van gees daaroor.”³) Juis hierdie verbondenheid aan die saak waarom dit in die Bybel gaan, skenk aan die prediker 'n bepaalde profetiese vryheid. Maar hierdie vryheid is die hoogste trou aan die Woord van God. Dit laat hom vry om die vorm waarin hy die boodskap gehoor het in sy navorsing om te sit in nuwe vorme wat in hierdie tyd aanspreek, sodat daar onderrig en vermaning, vertroosting en bestraffing na die behoefte van elkeen sal plaasvind. Die uitleg of toepassing is dus 'n profetiese taak wat die verborgenhede van die evangelie openbaar maak en uitdeel. Die gebed aan die einde van die bevestigingsformulier praat daarom van die opening van die verstand en van die regte woorde as 'n gawe van die Gees van God, 'n bekwaammaking vir 'n diens waartoe die herder bestem en geroep is.

Daar is 'n verskeidenheid van gawes. God het gebruik gemaak van stotterende, welsprekende, jong, ou, bang, vrymoedige profete. Sy herders is ook 'n bonte verskeidenheid. Al sy profete het egter gestaan onder die dwingende mag van sy woord. Hulle moes luister en kyk, en dan spreek. Hy laat ook sy herders luister en kyk na sy evangelie, en Hy laat hulle spreek. Die eksegese is ons oudisie en visioen.

Maar daar staan 'n „wee” in die Skrif oor herders wat die skape nie laat wei nie en hulle verstrooid laat raak het, 'n prooi laat word het van wolwe.⁴) Daardie „wee” is die dreigement wat ons steeds die verskriklike ander moontlikheid voorhou.

Hoe staan dit in die Hervormde Kerk met die prediking? Dié vraag kan ek nie beantwoord nie. Ek het 'n indruk van wat oor die afgelope halfeeu in die Fakulteit probeer is t.o.v. die opleiding en vorming van dienaars van die Woord, en ook van die gebreke in die opleiding. My indruk van wat elke Sondag op die kansel gebeur, is veel vaer, omdat ek heel selde toehoorder was. Op die gevaar af dat die volgende vrae aan die verkeerde adres gerig word, stel ek hulle tog om uiting te gee aan 'n onrus:

Het daar 'n afstand gekom tussen die geloof en die lewe van die lidmate van die kerk, 'n afstand wat in die hand gewerk is deurdat die grondige en opregte toepassing van die Woord van God nie tot sy reg gekom het nie?

Het 'n afwysende houding teenoor teologiese en vroomheidstendense wat as onreformatories geïdentifiseer is, in die Hervormde Kerk gelei tot 'n oordrewe negatiewe instelling wat in die weg staan van 'n volk en ryke geloofsluwe, gevoed en versterk deur die prediking? Het juis die negatiewe instelling dalk bygedra tot die bestending van die afgewese tendense?

Het die politieke situasie van die laaste paar dekades, die betrokkenheid van die kerk by 'n bepaalde breër politieke rigting en die daarmee gepaardgaande konfrontasie met die ekumenieskerklike politieke betrokkenheid, die prediking van 'n verdere negatiewe tendens voorsien, in so 'n mate dat dit gelei het tot 'n selektiewe gebruik van die Skrif in die prediking en 'n minder vrymoedige toepassing wat betref byvoorbeeld die Christelike etiek?

Indien iéts van hierdie onrus geldigheid het, is nougesette aandag aan die eksegetiese en die prediking, naas verootmoediging voor die Groot Herder en gebed om vergifnis 'n dringende en onontwykbare saak.

Verwysings.

- 1) K. Barth, *Credo*, 1948², p. 153.
- 2) J. Barr, *Old and New in Interpretation*, 1966, p. 185 v.
- 3) Th. C. Vriezen, *Hoofdlinje der Theologie van het O.T.*³, 1966, p. 146 v.
- 4) *Eseg.* 34.

Literatuur.

Vgl. die uitvoerige lysie by Barth & Steck, *Exegese des Alten Testaments. Leitfaden der Methodik*³ 1972.